

DEDE KORKUT HİKAYELERİ BAĞLAMINDA DUA

Abdurrahman GÜZEL*

ÖZET

Bu makalede Dede Korkut hikayelerindeki dua motifi üzerinde durulmaktadır. Makalede Dede Korkut coğrafyası ve Bayburt'un yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Makalenin ana kısmında ise, Dede Korkut hikayelerinde geçen dua motifleri, bunların dini inançla ilişkileri, alkış-dua arasındaki farklar üzerinde durulur.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bayburt, dua, alkış

PRAY ON DEDE QORQUD TALES

ABSTRACT

In this article it is bases on blessing theme of Dede Korkut tales. In the article, geograpy of Dede Korkut and impotance and ground of Bayburt is investigated. Main part of article blessing theme in Dede Korkut tales, relations between themes and religious beliefs, differences between alkış and blessing are investigated.

Key Words: Dede Qorqud, Bayburt, pray, alkış

Dede Korkut hikâyeleri bağlamında dua isimli bildirimize geçmeden önce Dede **Korkut'un co rafyası ve Bayburt'un** bu hikâyelerdeki yeri üzerinde de kısaca durmak istiyorum.

Bilindiği gibi Dede Korkut Kitabında gösterilen hareket alanı, geniş anlamı ile **Kafkaslardan Mardin'e, Trabzon ve Bayburt'tan Aras ve Kür** nehirlerinin aşağısına kadar olan bölgeyi içine almakta, Oğuz ülkesi ise bu bölgenin ortasında **Hasankale, Kars, Gümrü, Gökçe Göl, A rı Da ı, Karaköse** arasında kalan kısımda bulunmaktadır. (Ergin 1997: 9)

Dede Korkut hikâyeleri **Bayburt ve coğrafyası** ile özdeşleşmiştir. **Bayburt adı**, Dede Korkut hikâyelerinde sadece **Kam Büre O lu Bamsı Beyrek Boyu**'nda değil;

* Prof. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölüm Başkanı.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

ikinci hikâye olan, “Salur Kazanın Evinin Ya malandı ı” hikâyede; dördüncü hikâye, “Kazan Beyin O lu Uruz Beyin Tutsak oldu u” hikâyede on birinci hikâye “Salur Kazan Tutsak Olup O lu Uruz Çıkardı ı” hikâyede de geçmektedir.

Bayburt, özellikle **Kam Büre O lu Bamsı Beyrek** hikâyesinde düşmanların yaşadığı, tutsak düşülen, akın edilen belirgin bir yer olarak geçer. Beyrek’in düşmanları olan **ökli Melik, Kara Tekür ve Kara Arslan Melik, Bayburt** hisarında yaşamaktadır. **Beyrek, Bayburt hisarında tutsak kalmı tır**; bir yolunu bulup kaçtıktan sonra orada bıraktığı arkadaşlarını kurtarmak için, Oğuz beyleriyle birlikte **Bayburt hisarı** üzerine yürürler.

Yapılan savaşta **Kazan Bey, ökli Melik’i, Delü Tundar, Kara Tekür’ü, Budak, Kara Arslan Melik’i** öldürür. **Yedi Kâfir** beyi kılıçtan geçer. **Beyrek, Yigenek, Kazan Bey, Kara Budak, Delü Tundar, Uruz Bey hisarı** alırlar. Kâfirin kilisesini yıkıp cami yapar. Keşişlerini öldürüp ezan okuturlar. **Bayındır Han’a** değerli hediyeler ayırırlar. **Beyrek, Melik’in** kızını alıp geri döner. Kırk gün kırk gece **toy**, düğün olur. Dede Korkut gelip destanlar söyler ve bu **O uznâmeyi düzenleyerek Beyrek’e** ithaf eder. (Ergin 1997: 10)

Dede Korkut boylarından **Bamsı Beyrek’in, Bayburt ve civarındaki etkisi çok güçlü** olmuş ve günümüze kadar da sürmüştür. Bayburt halkı bu destanın konusu etrafında bir çok halk hikâyesi ve varyantlar söylemişlerdir.

İşte bu cümleden olmak üzere bir Dede Korkut hikayelerinde Dua üzerinde durmak istiyoruz. Bilindiği gibi **Dua** kelimesi, “ça ırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek “ manasındaki “davet etmek” anlamında ve da’va kelimeleri gibi mastar olup, “küçükten büyü e, a a idan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca, Allah’a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denilir. Bütün dinlerde mevcut olan **fenomen olan dua**, Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlığa ya da üstün bir şahsiyete yönelik **‘hamd, ükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarı** ’ (Gündüz 1998 :102)tır. Türk lehçelerinde dua kelimesi karşılığı olarak, **do a, du a, duba, bata,**

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

namaz, bata kelimeleri kullanılmaktadır (Ercilasun 1991:190,191).

Fiziksel, ruhsal, ekonomik, dinsel gereksinmelerin doğurduğu iyi dilek bildiren, etkisini anlatımdaki özenmişlik, imge, düşünme, çağrışım buluşlarındaki başarıdan alan kalıplaşmış söz (Örnek 1995:83) olan dua bir talep eylemidir ve çoğunlukla da bu talep maddî niteliktedir. En klâsik maddî istekler **sa lı a kavu ma, bir hastanın iyile mesi, bir i te ba arıya ula ma, tehlikelerden korunma, bir menfaatin temini ya da bir zararın ortadan kalkması** gibihususlardır. (Hökelekli 1993:217). Kötülüklerden korunma ve dünya nimetlerinden faydalanma isteği duanın iptidai halinin tespitinde en belirleyici özelliktir (Cilâcı 1994:530). İlkel dualardaki dua çekirdeğinde yalnızca insan ve istekleri yatardı (Akalin 1990:31).

Din gibi dua da bir evrensel olaydır. Her dinde, her toplumda, her kültür ve medeniyette duanın varlığına rastlamak mümkündür. Her insan, ideal ve kusursuz bir dünya özlemini yaşar. İşte, dua böylesi bir özlemi dile getirir (Hökelekli 1993:218-219). Tarih boyunca dua, çalışmak, fethetmek, yapmak, sevmek kadar basit ihtiyaçlar arasındadır (Carrel 2001:56).

Divanü Lügati't-Türk'te dua karşılığı olarak "**alkış**" sözcüğü kullanılmış ve "**dua etme, övme, birinin iyiliklerini sayma**" (Kaşgarlı Mahmud: 97) şeklinde tanımlanmıştır. Burada üzerinde durulması gereken bir husus da '**dua ile alkış**' arasındaki ilişkidir.

Dua, "Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlı a, ya da üstün bir ahsiyete yönelik hamd, ükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarı " iken;

Alkış ise, "hayır dua, birinin iyiliklerini sayma, övme" anlamındadır. Boratav, '**duanın**, alkışların geliştirilmiş, din törenlerine değin değer kazanmış biçimleri olduğunu belirtir ve **duanın alkı tan farkı** üzerinde durur.

Duanın alkıştan farkı, onu söyleyenin ya kendisi için, ya da genel olarak insanlar (**ço u kez özellikle din karde leri**) için Tanrı'dan istediklerini bildirmesidir. Bu bildiri, ne kadar güzel bir biçimde

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

söylenirse, etkisinin de o kadar büyük olacağı inanışı, dua kalıplarındaki sanat özenmesini açıklar (Boratav 1982: 129). Duanın yapılış şekli, biçimi ve şartları konusunda gelenekten geleneğe değişen şartları vardır. Duaların toplu yapılması duanın etkisini arttıracığı üzerinde durulan önemli bir husustur (Marinier 1991: 60-62).

Duanın muhtevasını ve dua edenin iç dünyasını yansıtan dış şekiller, duanın bir parçası sayılır. **Ayakta durma, diz çökme, e ilme, secde etme, ba ını e me, elleri gök yüzüne do ru kaldırma iki yana açma, kavu turma, kenetleme, gözleri yukarıya dikme, elleri birbirine vurma, gö se veya alna vurma, ayakların çıplak veya giyinik, ba ın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi (dans), jestlere sözün katılması, mûsiki aletlerinin kullanılması** gibi haller çeşitli dini çevrelerde dua esnasında görülen farklı davranışlarıdır.

Dinlerde dua muhteva, şekil ve anlatım biçimine göre bazı **türlere** ayrılır. Asıl ve en yaygın olanı **yalvarıp yakarmadır**. Bu tür duada insan bir kötülükten kurtulmayı veya bir iyiliğe kavuşmayı diler.

Dualar, istek ve dilek duaları, ükür duası, efaat duası, tapınma ve övgü duası, günahları itiraf ve ba ı lanma duası şeklinde sınıflandırılabilir (Hökelekli 1993:227). Türkçe’de duaların genellikle düz bir anlatıma sahip olduğu görülür. **Sofra duası** gibi Tanrı’ya verdiği nimetler için teşekkür ederken söylenenler ve dilenen dilekler, dilek katarları olarak uzar gider. Dilek katarlarının en eski ve ilginç örneklerinden biri **Dede Korkut hikayelerinde, eli kopuzlu ozan dilinden Türk hükümdarı kar ısında çalınıp söylenen toplu dileklerdir** (Akalin 1990: 55).

Türk sözlü kültür ürünleri içinde özellikle destan geleneğinde dua okumaya ayrıca önem verilir. Destan anlatıcısı destan anlatmaya başlamadan dua eder, beye, hakana alkışta bulunur. Destanı anlatırken de ara sözler şeklinde dinleyicilere veya destanda yer alan kahramanlara da yine arasöz olarak duada bulunur.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

Duayla ilgili bu genel bilgilerden sonra **Dede Korkut hikayelerinde yer alan dualar** üzerindeki çalışmamıza geçebiliriz.

Dede Korkut hikayelerindeki dualar “**istek ve dilek duaları**” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hikayelerde duaların yanı sıra çaresiz kalan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdiği kalıp sözler olan **beddualar** (kargışlar)la da karşılaşmaktadır. Söylendiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtmaya açısından önem taşıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye ve olaya göre değişmektedir. Hikayelerde sıkça karşılaşılan başlıca kargışlar şunlardır: **“Yarimasun yarçimasun”** (felâh bulmasın, yüzü gülmesin, yetip onmasın), **elün kurısın, parmahların çürısün, yıkılsın Oğuz elleri, Kadir tatlı candan ayırsın, Kadir senün alnuna kada yazsun, gözüme dursun”**.

Hikayelerde istek ve dilek dualarını edenler; **“ozan’lar”**, **“kalın Oğuz beyleri”** ve **“ağzı dualı Dede Korkut”**tur.

1. Ozanın Duaları

Hikayeleri anlatan ozanın duaları ‘uzun bir ya am sürme, ansın daim olması, belalardan/ kazalardan korunma, kötü ki ilerin errinden uzak olma, güçlülükle kar ıla mama’ gibi istek ve dilek dualarıdır. Bunlar, hikayelerin giriş bölümünde yer almaktadır. Bu dualar Han için yapılmakta ve Allah/ Hak/ Tanrı’dan dilenmektedir:

“Devletsüz errinden Allah saklasun hanum sizi”

“Üç otuz ya unuz tolsun. Hak size yaman getürmesün, devletünüz payende olsun hanum hey”

“Azup gelen kazayı Tanrı savsun hanum hey”

“Ol ögdüğüm yüce Tanrı dost oluban meded irsün hanum hey”

“Andan dahı sizi hanum Allah saklasun”

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

2. Dede Korkut'un Duaları

Hikayelerde Dede Korkut'un ad koyma törenleri esnasında ve her hikayenin sonunda dua ettiğine tanık olunmaktadır. Ad koyma törenleri esnasında adı konan **Bo aç Han** ve **Bamsı Beyrek'e** alkışta bulunan Dede Korkut:

"Adını ben virdüm, ya inı Allah virsün" (s. 83, 121) şeklinde dua etmekte ve gençlerin uzun ömürlü olmalarını Allah'tan dilemektedir.

Dede Korkut, her hikayenin sonunda **"yöm verir"** yani **"istem ve dilek duaları"**nda bulunur. Bu kalıplaşmış dualar, **"Yöm vireyim hanum"** hitabından sonra başlar. Bu dualarda Eski Türk inançlarından **"Gök Tanrı inancı"**, **"atalar kültü"** (ana, baba) ve **"tabiat kültü"**nün (dağ, ağaç, su) izlerine rastlanır. Ayrıca bu dualarda İslâm diniyle ve millî değerlerle ilgili unsurlarla da karşılaşılmaktadır.

3. Eski Türk İnançlarıyla ilgili unsurlar

Bu dualarda geçen **ak sakallı baba** ve **ak saçlı ananın** yerlerinin cennet olması ifadeleri atalar kültüyle ilgili inançların duaya yansımalarıdır:

Ağ sakallu baban yiri uçma olsun,

Ağ pürçeklü anan yiri behi t olsun,

Dualardaki **dağ, ağaç, su** kültüyle ilgili ifadeler ise şöyledir:

"Yirli kara tağlarun (ta un) yıkılmasun"

"Kara tağa ayıtdu unda i it virsün"

"Kölgelüçe kaba ağacun kesilmesün"

"Kamın akan görklü suyun kurımasun"

"Kanlu kanlu sulardan kiçit virsün"

Ocak kültünün yansıması ise şu şekildedir:

"Hak yanduran çıra un yana tursun"

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008

Ayrıca "**çapar iken ağ-boz atun büdürmermesün**" duası en eski Türk dilinde atların koruyucusu olan tanrıya okunan ilahinin artığıdır (Gökyay 2000: CCCI).

4. *İslâmiyetle ilgili unsurlar*

İslâmî unsurlarla ilgili olarak "Hak/Tanrı, Muhammed Mustafa, be kelime, günahı ba ı lanmak, didar görmek, imandan ayrılmamak, amin demek" kavramları dualarda yer almaktadır.

"Ölüm vakti geldü ünde (ahır sonı) *aru imandan ayırmasun,*"

"Kara ölüm geldüğünde kiçit virsün."

"**Kadir** seni namerde muhtac itmesün"

"a alnunda **biş kelime** du'a kılduk kabul olsun,"

"**amin diyenler** didar görsün,"

"**Sağlığ-ile sağınçın devletün Hak artursun.**"

" Ol öğdügüm yüce **Tanrı dost olubanı** meded irsün."

"yı ı dursun düri dürsün **günahunuzı Muhammed Mustafaya bağışlasun** hanım hey!"

"günahunuzı adı görklü Muhammed Mustafa hürmetine ba ı lasun hanım hey!"

5. *Millî değerlerle ilgili unsurlar*

At, kılıç, gönder gibi millî unsurlar da dualarda yerini almıştır:

"çapar-iken **ağ boz atun büdrimesün**"

"çalı anda **kara polat öz kılıcun gedilmesün**"

"dürti ür-iken **ala gönderün ufanmasun**"

6. Oğuz Beylerinin Duaları

Dua edilirken, sözlerin yanı sıra birtakım bedensel hareketlere de başvurulduğu da görülür. Bu, genellikle elleri göğe açmak şeklindedir. Kimi zaman gözlerin kapatıldığı da olur. Araştırmacıların büyük bir çoğunluğu elleri ve çeneyi yukarı kaldırarak, gözlerle göğün derinliklerine bakarak alkış ve kargışta bulunulmasının Gök Tanrı inancının bir bakiyesi olarak yaşatılan bir davranış biçimi olabileceği üzerinde durmaktadırlar (Kaya 2001:). Dede Korkut hikayelerinde **kalın O uz beyleri** el kaldırarak/ el götürerek dua etmektedirler.

“**Kalın O uz bigleri yüz göğe tuttular, el kaldurdılar, du’a iylediler**” (s. 117).

“**Kalın O uz bigleri el götürdiler du’a kıldılar**” (s.121).

Hikayelerde Oğuz beylerinin dualarının kabul olduğuna ilişkin şu ifade yer almaktadır:

“Ol zamanda biglerün alkı ı alkı karkı ı karkı idi, **duaları müstecab olur idi**” (s.117). **Beyler Pay Püre**’ye erkek evlat, **Pay Piçen**’e kız evlat vermesi için Tanrıya dua ederler ve onların duası kabul olur.

Çocuğu olmayan **Dirse Han** eşinin tavsiyesine uyar ve fakirleri doyurur, çıplakları giydirir, borçluları borcundan kurtarır. Büyük bir şölen düzenler, gelenler “**el götürüp hacet diler**” (s. 81). Bir ağzı dualının duasıyla Dirse Hanın oğlu olur.

Sonuç olarak, Türk Kültürünün temel eserlerinden olan ve sosyal bir tablo özelliği gösteren Dede Korkut Hikayelerinde Oğuz topluluğuyla ilgili pek çok kültürel unsura rastlanılmaktadır. Bütün dinlerde mevcut olan fenomen olan **Tanrıya, herhangi bir tanrısal varlı a ya da üstün bir ahsiyete yönelik hamd, ükran, rica, dilek veya tövbe içerikli yakarı olan dua** bu abidevi eserde de yer almaktadır. Bu hikayelerde dua “istek ve dilek duaları” olarak karşımıza çıkmakta ve içerikleri yönüyle dinî ve millî pek çok unsuru ihtiva etmektedir.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami, **Alkışlar Kargışlar**, Kùltùr Bakanlığı, Ankara 1990.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Tùrk Folkloru**, Gerçek yay., 3. Baskı, İstanbul 1994.
- BORATAV, Pertev Naili, **100 Soruda Tùrk Halk Edebiyatı**, Gerçek yay., İstanbul 1982.
- CARREL, Alexis Carrel, **Dua**, Yaęmur yay., 4. Basım İstanbul 2001.
- CİLÂCI, Osman, "Dua" maddesi, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.9, İstanbul 1994.
- ERGİN, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı**, C. I, Ankara 1997.
- HÖKELEKLİ, Hayati, **Din Psikolojisi**, TDV. Yay., Ankara 1993.
- İNAN, Abdùlkadir, **Tarihte ve Bugùn řamanizm**, Tùrk Tarih Kurumu yay., Ankara 1995.
- KAşGARLI MAHMUD, **Divân-ı Lùgati't-Tùrk**, çev. Besim Atalay, C.I, II,
- Karşılaştırmalı Tùrk Lehçeleri Sözlùęù**, C.I, Kùltùr Bakanlığı, Ankara 1991.
- MARINIER, Pierre, **Dua Üzerine Düşünceler (Psikofizyolojik Sebepleri ve Sonuçları)**, Çev. Sadık Kılıç, Nil yay., İzmir 1991.
- ÖGEL, Bahattin, **Tùrk Kùltürünün Geliřme Çağları**, Tùrk Dünüyası Araştırmaları Vakfı yay., İstanbul 1988.
- ÖRNEK, Sedat Veyis Örneke, **100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane**, Gerçek yay. 3. Baskı İstanbul 1995.